

**PRÍSPEVOK K DEJINÁM SLOVENSKÉHO UČITEĽSTVA
V ROKOCH 1939—1945**

JOZEF MÁTEJ

Problematikou dejín slovenského učiteľstva zaoberal sa autor tohto príspevku dosiaľ vo svojich viacerých prácach. Prvýkrat jej venoval pozornosť vo svojej knihe „Školská výchova za tzv. slovenského štátu“ (SPN, Bratislava 1958), kde najmä v piatej kapitole, nazvanej „Výchovná práca učiteľov“ (str. 167—183) analyzoval a hodnotil výchovno-vzdelávaciu činnosť slovenských učiteľov v období klérofašistickej vlády na Slovensku. Na túto problematiku nadvázuje jeho ďalšie dielo „Slovenské učiteľstvo v boji proti fašizmu 1939—1945“ (SPN, Bratislava 1960). V ňom venuje popri výchovnovzdelávacej práci slovenských pokrovkových učiteľov hlavnú pozornosť ich ilegálnej činnosti a aktívnej účasti v Slovenskom národnom povstani roku 1944.

Pre pripravované dielo „Dejiny českého a slovenského učiteľstva,“ na ktorom niekoľko rokov pracoval autorský kolektív pod vedením dr. Oldřišky Kodedovej, CSc., vedeckej pracovníčky Historického ústavu ČSAV v Prahe, mal autor tohto príspevku napísat dejiny slovenského učiteľstva z obdobia klérofašistickej slovenskej republiky (1939—1945). V prvej etape vyšli osnovy „Dějin učitelstva v ČSSR 1848—1968“ (Praha 1968), v ktorých boli uverejnené aj jeho osnovy (str. 55—59). O dva roky neskôr (1970) vyšli tézy „Dějiny českého a slovenského učitelstva. Díl I. a II. 1848—1945,“ v ktorých boli uverejnené aj časti autora tohto príspevku (str. 182—201).

V tejto štúdii sa autor venuje: 1. sociálno-politickej problematike, 2. problematike školskej politiky a pedagogiky, 3. kultúrnej činnosti slovenských učiteľov a 4. pôsobeniu slovenských učiteľov v zahraničí v rokoch 1939—1945.

1. Sociálno-politicá problematika

Po nastolení klérofašistickejho režimu na Slovensku 14. marca 1939 usilovali sa jeho poprední predstavitelia získať na svoju stranu aj významnú zložku slovenskej inteligencie — učiteľstvo.

Sociálne postavenie slovenského učiteľstva v „samostatnom“ slovenskom štáte v porovnaní s jeho situáciou za buržoáznej ČSR sa nijako nezlepšilo, naopak, zhoršilo

sa. Zapričinili to predovšetkým vojnové pomery, lebo ľudácka vláda ako verný spojencie nacistického Nemecka krátko po vyhlásení „samostatnej“ slovenskej republiky vstúpila po boku Hitlerovej „tretej ríše“ do vojny proti Poľsku a o dva roky neskôr (r. 1941) aj do vojny proti Sovietskemu zväzu.

Tažkosti vojnových rokov doliehali i na plecia slovenských učiteľov. K normál-nemu mesačnému platu sa dávali ešte rozličné drahotné prídavky, aby sa aspoň čiastočne vyrovnali mzdy s rastom cien tovaru dennej potreby.

Po vzniku klérofašistického slovenského štátu platili u nás pre učiteľov neštátnych škôl platové predpisy Učiteľského zákona (r. 1926), služobné predpisy zákoných článkov č. XXVIII/1868, č. XXVII/1907, resp. č. XVI/1913. Učitelia štátnych škôl boli štátnymi zamestnancami, kym neštátni učitelia boli verejnými úradníkmi (I § zák. čl. XXVII/1907).

Platové pomery všetkých učiteľov riešil zákon č. 104/1926 Zb. z. a n. (Uč. zákon). Podľa neho mali štátni učitelia od 1. 1. 1926 zabezpečené platy zo štátnej pokladnice a neštátni učitelia u politickej alebo náboženskej obce, ktorá udržiavala školu.

Udržiavatelia neštátnych (obejených a cirkevných) škôl nevládali vyplácať svojim učiteľom ani minimálne miestne dôchodky. Preto vláda buržoáznej ČSR od začiatku roku 1926 sa ročne uznáša na poskytovaní štátnych preddavkov pre učiteľov neštátnych verejných ľudových a mešťanských škôl. To mal byť doplnok, ktorý tvoril s miestnym dôchodkom výšku platu štátneho učiteľa.

Tento stav sa zmenil počas ľudáckeho slovenského štátu, keď podľa zákona č. 308/1940 všetci učitelia ľudových škôl stali sa verejnými zamestnancami a mali *práva a povinnosti štátnych zamestnancov*. Tento zákon sa nevzťahoval na učiteľov mešťanských škôl, v ktorých ostali aj ďalej v platnosti staré citované predpisy.¹

Vážnym problémom slovenských učiteľov počas vojnových rokov 1939—1945 bolo aj *ubytovanie a stravovanie*. Skutočnosť nedostatku vhodných bytov pre učiteľov si uvedomovalo i Ministerstvo školstva a národnej osvety, ktoré vzalo do svojho programu stavbu naturálnych bytov pre učiteľov národných škôl. Tak napríklad v roku 1943 sa zistilo, že z 9.672 učiteľov ľudových škôl má len 1 698 učiteľov vyhovujúci, 1 275 menej vyhovujúci byt a až 6 699 učiteľov bolo vôbec bez bytu. Plánovaná akcia výstavby naturálnych bytov pre učiteľov pre vojnové pomery narážala na stále väčšie fažkosti (nedostatok finančných prostriedkov, pracovných sôl a stavebného materiálu) a jej realizácia sa stále odkladala.²

Sám minister školstva Jozef Sivák o ubytovacích a stravovacích pomeroch-mnohých slovenských učiteľov napísal v roku 1942 kritické slová, ktoré nám umožňujú aspoň čiastočne nazrieť do neutešenej situácie na tomto dôležitom úseku života nášho učiteľstva: „...učiteľ a profesor po dedinách a mestečkách nenachádza dnes ani najelementárnejších podmienok svojej existencie: ubytovacie pomery sú priamo nemožné a stravovacie ešte horšie, najmä neženatých. Mnoho učiteľov býva pod ľudskou dôstojnosťou a ešte viac ich takmer hladuje...“³

¹ Päť rokov slovenského školstva 1939—1943. Bratislava 1944, str. 98—101.

² Tamže, str. 110—112.

³ Jozef Sivák, *Učitelia pod osobitnou ochranou*. Nová škola, r. III., 1942/43, č. 3, str. 98—99.

Po vzniku „samostatnej“ slovenskej republiky mala sa podľa želania klérofašistickej vlády zmeniť aj *výchovná práca učiteľov*. Učiteľ, ktorý je pri školskej výchove najdôležitejším činiteľom, mal sa stať pilierom klérofašistickej výchovy. Vládnúca ľudácka buržoázia chcela mať vo svojich službách len spoľahlivých učiteľov a nespoľahlivých sa chcela zbaviť. Po vyhlásení autonómie Slovenska 6. októbra 1938 začalo sa postupné prepúšťanie českých učiteľov a profesorov. V školských službách slovenského štátu ostávali nadálej česki učitelia, najmä stredoškolskí a vysokoškolskí profesori, ktorí boli zatiaľ potrební ako nenahraditeľní.⁴ Prepúšťanie učiteľov českej národnosti ďalej pokračovalo. V školskom roku 1942/43 pôsobilo na Slovensku v školských službách ešte 26 českých stredoškolských profesorov.⁵

Ľudácka vláda „samostatného“ slovenského štátu mala na začiatku svojho trvania veľké starosti s nezamestnanými učiteľmi, ktorých bolo k 16. júnu 1939 až 900. Bolo to v dôsledku príchodu učiteľov z územia, ktoré obsadili Maďari. Nezamestnanosť veľkého počtu učiteľstva mala sa odstrániť prepúšťaním vydatých učiteľiek. Vydaté učiteľky mali sa zrieknuť učiteľskej služby za odstupné alebo penziu.⁶

Ľudácka buržoázia si chcela zabezpečiť svoju hegemoniu na školskom úseku aj tým, že na miesta školských inšpektorov (škôldozorcov) a riaditeľov (správcov) veľkých škôl vymenovala, až na málo výnimiek, osvedčených ľudákov. Títo mali byť zárukou, že výchova v slovenských školách bude sa uskutočňovať podľa politickej línie, ktorú určovala Hlinkova slovenská ľudová strana (HSĽS). Slovenské učiteľstvo napriek tomu, že bolo pod prísnou kontrolou ľudáckej školskej správy, predsa sa v svojej väčšine nesprenieverilo myšlienke pokroku a ľudskosti. A najmä predstaviteľov tejto časti slovenského učiteľstva začali hned po vzniku „samostatného“ slovenského štátu prenasledovať.

V radoch slovenských učiteľov boli, žiaľ, aj takí, ktorí boli nadšenými stúpencami klérofašistického režimu a ktorí sa domnievali, ako to vyhlásil Anton Mišík, „že so slovenským štátom žije alebo padá slovenská škola, slovenský národ, ale i slovenský učiteľ!“⁷ Boli to ľudia, ktorí robili veľkú kariéru a ktorí ešte za predmníchovskej ČSR bojovali za ľudácku myšlienku.

Niektorí učitelia, ktorí boli slepo oddaní klérofašizmu, prízvukovali, aby najprv sami učitelia boli vzorom pre mládež, ktorú majú vychovávať v duchu „slovenského národného socializmu.“ Niekolkí pomýlení a zavedení učitelia nielen v svojej praktickej výchovnej činnosti vplývali v tomto smere na mládež, ale chceli aj prostredníctvom verejných prejavov a tlače vplývať na masy slovenského učiteľstva. V tomto zmysle mal napríklad prejav na okresnej učiteľskej porade v Banskej Štiavnici dňa

⁴ *Nové slovenské školstvo II.* Reč Jozefa Siváka, ministra školstva a národnej osvety, prednesená v Kultúrnom výbore Snemu slovenskej republiky. Bratislava 1940, str. 56.

⁵ *Päť rokov slovenského školstva 1939—1943*, str. 176.

⁶ *Nové slovenské školstvo I.* Reči Jozefa Siváka, ministra školstva a národnej osvety, prednesené v Kultúrnom výbore Snemu slovenskej republiky. Bratislava 1940, str. 39—41.

⁷ Prejav Antona Mišíka, odborového predstu Mšano, v pedagogickom rozhlase 13. januára 1943; odtlačený ako článok „Slovenské učiteľstvo v novom roku“, čas. Nová škola, r. III., 1942/43, č. 6, str. 244.

12. mája 1943 škôldozorea Jozef Pavlovič. Tento okrem iného povedal: „Ak však chceme našu mládež v ozajstnom kresťanskom duchu vychovávať, nuž predovšetkým my, učitelia, musíme byť dobrými kresťanmi a presvedčení v skutkoch... cieľ života nemáme hľadať na tomto svete, ktorý je pre našu nesmrteľnú dušu len prechodný, dočasný a má byť teda len prípravou na budúci nadprirodzený život v kráľovstve Kristovom... musíme zavrhovať všetko, čo je ateistické, protináboženské a hmotárske...“⁸

Podľa prania vládnúcej triedy klérofašistickej slovenského štátu mali vyučovať v slovenských školách ľudia spoľahliví pre režim, ľudia pobožní, veriaci a nie ateisti. „Na slovenskú školu rozhodne patrí len Slovák a pozitívny kresťan. Jeho výchovu za univerzitných štúdií načím zveríť okrem odborných rúk vedeckých akademickej HG pod vedením zdatných vodecov laických i duchovných... Konečne nepripustiť do školy ateistu...“⁹

Medzi novými povinnosťami, pred ktoré ťažácka školská správa postavila slovenských učiteľov v tomto období, bola aj tá, že sa *učitelia museli povinne zúčastňovať na náboženských criečeniacach a úkonoch*. Ťažácky minister školstva Jozef Sivák túto skutočnosť vyjadril v osobitnom výnose z roku 1939 týmito slovami: „Účasť učiteľstva a učiteľských zborov počas náboženských cvičení a úkonov pokladám za integrujúcu súčasťku náboženskej výchovy, keďže učiteľov príklad je účinným prostriedkom mrvnej výchovy a chovanie učiteľovo má veľký vplyv na chovanie žiakov. Učiteľstvo nech si pokladá účasť i dozor nad žiactvom počas náboženských úkonov za povinnosť, ktorá vyplýva z jeho postavenia a úradu.“¹⁰

Slovenskí pokrokoví učitelia nesúhlasili s touto donucovacou metódou, aby sa zúčastňovali na náboženských cvičeniacach a úkonoch. Svoj nesúhlas prejavovali verejne, i v pedagogickej tlači, pravda, ak to prepustila cenzúra. V tomto smere sú na ten čas pozoruhodné smelé slová, ktoré napísal jeden učiteľ: „...povinná účasť učiteľov na náboženských úkonoch, takrečeno zákonom nariadená nábožnosť podľa paragrafov v služobnej pragmatike — to všetko učiteľa sputnáva, ponížuje a nútí premýšľať o služobnej závislosti na predstavených zo strany cirkev... U žiadneho iného stavu, v žiadnom inom povolení nie je človek v slobodnom štáte zákonom nút ený pod cirkevnú moc — len v učiteľstve. Ani notára, ani poštára, ani železničného zamestnanca nenúti zákon k povinnej účasti na cirkevných úkonoch, len učiteľa...“¹¹

Ťažácka školská správa vedela, že pre klérofašistickú výchovu treba náležite preškolíť učiteľstvo, ktoré učilo počas buržoáznej ČSR. Preto v snahe prevyhovať učiteľstvu, usporiadala preň kurzy a prednášky, ktoré ho mali pomáhať vyškoliť v reakčnej ťažáckej ideológii. Takéto kurzy a prednášky sa konali pre učiteľov národných a stredných škôl. Napríklad pre stredoškolských profesorov usporiadal Spolok profesorov Slovákov za podpory Ministerstva školstva a národnej osvety

⁸ Katolícke noviny, roč. 58, č. 23, 6. júna 1943.

⁹ Ján Miškuv, *O chystanej reforme strednej školy*. Zborník Spolku profesorov Slovákov, roč. XVIII., 1938—39, č. 3—5, str. 48.

¹⁰ Zvesti Ministerstva školstva a národnej osvety, roč. II., 1939, zoš. 11, str. 517.

¹¹ Päť rokov. Ev. učiteľ, r. VIII., 1944, č. 5, str. 110.

vlastivedné pracovné zjazdy. Prvý takýto zjazd sa konal 8. apríla 1940 v Bratislave. Za Ministerstvo školstva a národnej osvety boli prítomní: Matúš Stolárik, Vladimír Černák, Viliam Lenčo a Belo Letz. Zjazd navštívil aj minister školstva Jozef Sivák v sprievode svojho osobného tajomníka dr. Ľudovíta Földyho. Na zjazde bolo prítomných 260 profesorov. Ďalší vlastivedný zjazd sa uskutočnil 10. apríla 1940 v Banskej Bystrici a zúčastnilo sa na ňom 160 profesorov. Potom nasledovali vlastivedné zjazdy v Žiline (12. apríla 1940; zúčastnilo sa na ňom 165 profesorov) a v Prešove (15. apríla 1940; zúčastnilo sa na ňom tiež 165 profesorov). Na všetkých vlastivedných zjazdoch zúčastnilo sa spolu 750 stredoškolských profesorov. Všetky zjazdy viedol Pavol Florek, predseda Spolku profesorov Slovákov, inak tiež poslanec Snemu klérofašistickej slovenskej republiky. Na zjazdoch prednášali poprední ľudáci ideológovia doc. dr. Štefan Polakovič a dr. František Hrušovský, ako aj riaditelia stredných škôl dr. Ján Mihál, Mikuláš Horňák, dr. Ján Žirko a Alexander Chrappa. Na bratislavskom vlastivednom zjazde prehovoril aj minister Jozef Sivák.¹²

Tieto zjazdy, ako aj iné kurzy a školenia nemali len odborný charakter. V skutočnosti šlo o školenie učiteľov v ľudáckej ideológii, ktorú si podľa priania vládnúcej ľudáckej buržoázie malo postupne osvojiť všetko slovenské učiteľstvo.

Aj napriek tomuto silnému ideologickejmu nátlaku väčšina čestných slovenských učiteľov a profesorov sa nedala pomýliť a zviest zo správnej cesty, ale i naďalej vychovávala školskú mládež podľa svojho najlepšieho vedomia a svedomia ako ľudi čestných, národne a nábožensky znášanlivých, v duchu československej a slovanskej vzájomnosti. Nevychovávala z nich náboženských fanatikov, šovinistických zaslepencov a rasistov, ako si to priala vládnúca klérofašistická buržoázia.

Do roku 1942 sa slovenskí učitelia organizovali v *starovských spolkoch* (napr. Spolok katolíckych učiteľov, Spolok evanjelických učiteľov, Spolok profesorov Slovákov atď.). Potom sa však museli vťeliť do celoslovenského útvaru: *Združenia štátnych a verejných zamestnancov* (ZŠVZ). ZŠVZ bolo jedným zo štyroch záujmových združení Slovenskej pracujúcej pospolitosti (SPP). Združenie štátnych a verejných zamestnancov malo dvanásť odborov. Jeho tretím odborom bol odbor školskej a osvetovej správy. Jeho správcom sa stal dr. Pavel Florek. Tento odbor mal sedem oddelení: 1. oddelenie katolíckeho učiteľstva, 2. oddelenie evanjelického učiteľstva, 3. oddelenie profesorov stredných, obchodných a priemyselných škôl, 4. oddelenie učiteľov ostatného odborného školstva, 5. oddelenie profesorov vysokých škôl, 6. oddelenie úradníkov a zamestnancov Ministerstva školstva a národnej osvety a 7. oddelenie zriadencov (školníkov) všetkých škôl a školských úradov. Jednotlivé oddelenia odboru ZŠVZ si vydávali svoje časopisy, ktoré prv vydávali učiteľské spolky.¹³

¹² Národná výchova na našich škôlach stredného stupňa. Vydal Spolok profesorov Slovákov r. 1940, str. 15—39.

¹³ O organizácii Slovenskej pracujúcej pospolitosti (SPP) pozri Malý učitelský zákoník, I. diel. Usporiadal Ondrej Morvay. Prešov 1943, str. 141.

O organizácii Združenia štátnych a verejných zamestnancov (ZŠVZ) podrobnejšie piše dr. Pavel Florek v článku *V novej forme do plodnej práce ... Evanjelický učiteľ*, roč. VI., 1942, č. 5, str. 129—131.

Slovenskí učitelia zohrali významnú úlohu v boji proti slovenskému klérofašizmu a hitlerovskému nacizmu. Väčšina slovenských učiteľov, hoci bola pod prísnou kontrolou ľudáckej školskej správy, predsa sa nespreneverila myšlienke pokroku, demokracie a humanity. Najlepších predstaviteľov tejto časti slovenského učiteľstva vládnuci režim začal prenasledovať hneď po uchopení moci na Slovensku. Perzekúcia protifašisticky zmýšľajúcich učiteľov prejavovala sa rozličným spôsobom. Najmiernejším prostriedkom na prevýchovu bolo prekladanie učiteľov do nevýhodných škôl, veľmi vzdialených od komunikačných spojov. Ďalším, ale už ostrejším prostriedkom na prevýchovu nespoľahlivých učiteľov, bolo prepúšťanie zo školských služieb. Najdrastickejším opatrením bolo väzenie v žalároch.

Slovenskí učitelia sa pri výchovno-vzdelávacej práci v školách usilovali rozličným spôsobom zmierňovať oficiálnu klérofašistickú výchovu. Mnohí využívali skutočnosť, že spočiatku nebolo nových učebníc a učili úplne v protifašistickom duchu.

Slovenskí učitelia prejavovali svoj odpor proti klérofašistickému režimu a proti Hitlerovej „tretej riši“, tým, že sa zapájali do ilegálneho boja proti fašizmu.

Masový odpor slovenských učiteľov proti fašizmu sa prejavil najlepšie počas Slovenského národného povstania v roku 1944. Vyhľásenie povstania 29. augusta 1944 prijali v svojej väčsine s nadšením. Vedeli, že prišiel čas otvoreného boja proti hitlerovským fašistom a ich domácim pomáhačom. Väčšina slovenských učiteľov vedela počas SNP, kde je jej miesto, preto si pevne stala po boku ľudu.

Učitelia, ktorí pracovali proti fašizmu v ilegalite, patrili počas Povstania k významným organizátorom bojových akcií a prestavby spoločnosti na nových, ľudových základoch. Stovky učiteľov nastupovali ako záložní dôstojníci do boja proti fašistickým okupantom, opúštali svoje školy, triedy a žiakov, knihy a perá vymieňali za pušky, guľomety a kanóny. Takto chceli dokázať, že idú so slovenským ľudom do krutého zápasu s jeho mocným nepriateľom bojuvať za právo, spravodlivosť, národnú slobodu, za obnovenie spravodlivej Československej republiky.

Slovenskí vlasteneckí učitelia bojovali počas SNP r. 1944 hrdinsky so zbraňou v ruke proti hitlerovským okupantom a ich domácim pomáhačom — zradeom slovenského národa. Desiatky ich padli v boji s nepriateľom hrdinskou smrťou, mnohých odviedli do zajatia — do koncentračných táborov, kde zomreli mŕtveckou smrťou, alebo skončili svoj život v masových hroboch.

V mnohých slovenských mestečkách a mestách, ktoré sa nachádzali na povstaleckom území, učitelia boli nielen aktívnymi činiteľmi pri zakladaní orgánov ľudovej moci — revolučných národných výborov, ale aj ich funkcionármi. Vstupovali do Komunistickej strany Slovenska, kde aktívne pracovali a svojím príkladom slúžili za vzor aj ostatným občanom.

Po zatlačení povstalecov do hôr boli to opäť slovenskí učitelia a ich rodiny, ale i ďalší príslušníci slovenského ľudu, ktorí vďačne dávali slovenským, sovietskym, francúzskym a iným partizánom potraviny, odev, obuv a lieky. Odvážni učitelia robili partizánom cenné služby tým, že boli spojkami medzi jednotlivými skupinami a prinášali im správy o pohyboch nepriateľskej armády.

V Slovenskom národnom povstanií roku 1944 zúčastnili sa stovky slovenských

učiteľov a profesorov. Do boja proti nepriateľom slovenského ľudu šli dobrovoľne, uvedomele a v presvedčení, že bojujú za spravodlivú vec a v tomto boji boli ochotní obetovať i svoje životy.

Slovenské učitelstvo ako celok zohralo v boji malého slovenského národa proti domácemu a nemeckému fašizmu počas SNP r. 1944 pozitívnu úlohu. Svojimi skutkami dalo najavo svoje pokrovkové a demokratické zmysľanie a ukázalo aj ostatným príslušníkom pokrokovej inteligencie, kde je ich miesto v boji proti fašizmu. Týmto činom sa natrvalo zapísalo do slovenských dejín. Účasť slovenských učiteľov v boji proti nepriateľom slovenského národa v tomto významnom období našich národných dejín tvorí súčasne jednu z najprogresívnejších kapítol histórie slovenského učiteľstva.

2. Problematika školskej politiky a pedagogiky

Po vzniku „samostatného“ slovenského štátu vynorila sa v školskej politike pred ľudákm nová úloha: reforma školstva v klérofašistickom duchu. Takmer všetko, čo zdedila fašistická slovenská republika z buržoáznej ČSR na školskom úseku, sa „reformovalo.“ Reformovalo sa nielen gymnázium, učiteľské vzdelanie a vysoké školy, ale reformovala sa aj ľudová škola a chystala sa reforma mešťanskej školy na školu výberovú.

Hlavný inicijátor a realizátor zákona číslo 308/1940 o ľudových školách, ľudácky minister školstva Jozef Sivák v svojom expozé 22. októbra 1940 vyzdvihoval „výhody“ reformy ľudovej školy. Zjednodušenie štruktúry ľudových škôl videl v tom, že namiesto dovtedajších zažívaných druhov ľudovej školy budú len *školy cirkevné a obecné*. Ďalšiu výhodu videl v tom, že sa zvýši organizačná úroveň ľudových škôl zmenšením počtu jednotriednych a dvojtryednych škôl. Poslednú výhodu videl v tom, že ľudové školy budú po finančnej stránke zabezpečené, lebo štát mal hradieť osobné výdavky a obec vecné výdavky. Podľa tohto zákona sa učitelia stali verejnými zamestnancami a právami a povinnosťami štátnych zamestnancov.¹⁴

Po vydaní zákona o ľudových školách nielen oficiálne školské kruhy silou-mocou vyzdvihovali „výhody“ tohto zákona, ale aj niektorí zaslepení demagógovia, ktorí zneužívali meno slovenského učiteľstva, si pochvalovali tento zákon. Tak napr. známy ľudácky poslanec Anton Hancko (inakšie aj dlhoročný predsedajúci Krajinského katolíckeho učiteľského spolku na Slovensku) nevedel si tento zákon prenachváliť. V svojej namyslenosti sa dokonca domnieval, že tento zákon bude vzorom aj pre ostatné národy. Hancko bol naň hrdý aj preto, že pomohol uskutočniť základný bod programu Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSĽS) — cirkevnú školu.¹⁵

K zákonomu o ľudových školách č. 308/1940 sa negatívne stávalo najmä evanjelické učiteľstvo. Tento jeho nesúhlas je zachytený v jeho stavovskom časopise „Evanjelický učiteľ.“ Dva roky po prijatí spomínaného zákona objavil sa v „Evanjelickom

¹⁴ Nové slovenské škostvo II., str. 11—12.

¹⁵ „Prejav predsedu poslance Antona Haneka v Ústrednej správe KKUS 8. febr. 1941.“ Slovenský učiteľ, r. XXII., (febr. 1941), č. 6, str. 247—251.

učiteľovi“ článok „Reformy v našom školstve,“ v ktorom sa okrem iného písalo: „...Školy ľudové boli zo stránky skôr vonkajšej ako vnútornej zreorganizované zákonom 308/40 Slov. z. Slovenské evanjelickvo sa stavalo a stavia ku tomuto zákonu odmietavo z niekoľkých zásadných príčin, najmä však preto, že už od detstva rozdeľuje Slovákov podľa náboženstva a preto, že preň ako pre menšinu sú niektoré dôsledky zákona nepriaznivé.“¹⁶

Nielen pokrokoví slovenskí evanjelickí učitelia, ale i pokrokoví učitelia z radov rímskokatolíckeho učiteľstva nesúhlasili so zákonom č. 308/1940 o ľudových školách. Oprávnene v ňom videli dielo reakčnej rímskokatolíckej cirkvi, ktorá pocirkevnením ľudových škôl si monopólovala právo na elementárne vzdelanie slovenského ľudu a už od detstva rozdeľovala Slovákov na katolíkov a evanjelikov.

Pripravovaná reforma meštianskej školy na školu výberovú spôsobila veľký rozruch najmä medzi slovenským učiteľstvom. Pokrokoví slovenskí učitelia dobre prezreli plány ľudáckej buržoázie na úseku ľudového vzdelania. Vo veľkej väčšine sa nielen súkromne vyslovovali proti chystanej reforme meštianskej školy, ale aj verejne zastávali a bránili záujmy nášho ľudu, jeho právo na vzdelanie. Objavili sa dokonec kritické články aj v pedagogickej tlači. V roku 1942 zaujal kritické stanovisko voči pripravovanej reforme meštianskej školy na školu výberovú aj časopis „Evanjelický učiteľ“ v článku „K reforme meštianskej školy.“¹⁷ Autor sa v ňom postavil na správne stanovisko, keď v pripravovanej reforme videl predovšetkým triednu „reformu,“ namierenú proti dejom chudobných rodičov. Je iste na tú dobu pozoruhodné, že sa nebál smelo povedať ľudákom trpkú pravdu o obmedzovaní možností vzdelávania nášho ľudu. Týmto svojím nekompromisným postojom súčasne ukázal aj stanovisko ďalších nebojácných učiteľov voči školským „reformám“ klérofašistického slovenského štátu.

Reforma učiteľského vzdelávania počas slovenského štátu uskutočnila sa podľa zákona o učiteľských akadémiach (č. 288/40) zo dňa 29. októbra 1940. Učiteľské prípravky pre vzdelanie učiteľov ľudových škôl dostali nielen novú organizačnú základňu a nový obsah, ale aj nové pomenovanie. Starý názov „učiteľský ústav“ nahradil sa názvom „učiteľská akadémia.“ Podľa tohto zákona predĺžilo sa vzdelávanie učiteľov pre ľudové školy o jeden rok (na päť rokov). Učiteľské akadémie boli štátne a neštátne. Zásadne sa v nich nepripúšťala koedukácia. Pre dievčatá sa zriaďovali osobitné učiteľské akadémie.

Zo zákona o učiteľských akadémiach č. 288/40 je zreteľná skutočnosť, že dával veľkú pravomoc cirkvám, najmä však rímskokatolíckej, pri zriaďovaní a udržiavaní škôl, pripravujúcich učiteľov pre ľudové školy. (V školskom roku 1942/43 bolo na Slovensku z 15 učiteľských akadémií až osiem cirkevných!) Podľa tohto školského zákona zaviedol sa školský plat, prijímacie skúšobné taxy a iné školské poplatky, ktoré prv v učiteľských ústavoch neboli.¹⁸

Učebný plán a učebné osnovy pre učiteľské akadémie vyšli 12. novembra 1940.¹⁹

¹⁶ Roč. VI., (apríl 1942), č. 8, str. 234. Autor článku je neudaný.

¹⁷ Evanjelický učiteľ, r. VI., 1942, č. 9, str. 281—283.

¹⁸ Jozef Mátej, *Školská výchova za tzv. slovenského štátu*. Bratislava 1958, str. 51—55.

¹⁹ Tamže, str. 129—140.

V dôsledku toho, že sa predĺžilo vzdelávanie učiteľov pre ľudové školy zo štyroch na päť rokov, zvýšil sa aj celkový počet vyučovacích hodín v týždni (zo 141 na 160). Uskutočnili sa aj zmeny v počte týždenných vyučovacích hodín a do učebného plánu pribudli i nové predmety (spoločenská výchova, národné hospodárstvo a jazyk nemčický). Hoci učiteľská akadémia v hlavných predmetoch poskytovala rovnocenné vzdelanie ako gymnázium, predsa boli rozdiely v ich učebných plánoch. Tieto rozdielnosti vyplývali z rozdielneho poslania škôl.

Učebné osnovy mnohých predmetov sa mechanicky preberali z osnov gymnázia (napr. jazyk slovenský, dejepis, zemepis) a pre niektoré predmety sa vypracovali nové osnovy (napr. pre pedagogiku).

Viaceré učebnice, ktoré začali vychádzať po vzniku „samostatného“ slovenského štátu, boli spoločné pre gymnáziá a učiteľské akadémie. Boli to najmä učebnice dejín slovenskej literatúry, čítanky, učebnice nemčiny, dejepisu, prírodopisu, fyziky a národného hospodárstva. Klérofašistická ideológia najviac prenikala do učebnice filozofie, národného hospodárstva, spoločenskej výchovy a menovite do učebnic dejepisu.²⁰

Nové opatrenia ľudáckej školskej správy vo vzdelávaní učiteľov pre ľudové školy vyvolali v radoch pokrovkých učiteľov otvorené prejavy nesúhlasu a kritiky. Zriedka sa tieto hlasy dostali i do učiteľských časopisov, ako o tom napr. svedčí článok „Učiteľské akadémie“ od značky „jp“.²¹ Autor písal o reforme učiteľského vzdelania, že slovenskému učitelstvu primiesla viac negatívneho ako pozitívneho, že prišla naraz, bez polemiky v odborných pedagogických časopisoch. Poukazuje ďalej na skutočnosť, v ktorých vidí nedostatok tejto reformy: slabý výber žiactva, nemožnosť pokračovať v štúdiu na vysokej škole atď.

Do roku 1938 sa stredoškolskí profesori telesnej výchovy nevzdelávali v slovenských vysokých školách (toto štúdium sa v nich neuskutočňovalo), ale študovali na univerzitách v Prahe alebo v Brne. Po nútenom odchode českých profesorov telesnej výchovy zo slovenských stredných škôl javila sa potreba profesorov telesnej výchovy a vysokej školy, ktorá by ich pripravovala. Ministerstvo školstva výnosom z 23. októbra 1939 zriadilo pri Filozofickej fakulte **Telovýchovný ústav**. Jeho cieľom bolo vychovávať kandidátov a kandidátky profesúry telocviku v stredných školách a učiteľských akadémiách. Okrem telesnej výchovy museli kandidáti učitelstva študovať na Filozofickej fakulte ešte druhý predmet a malí z neho vykonať štátну skúšku. Po zriadení Prírodovedeckej fakulty na Slovenskej univerzite v roku 1940 mohli kandidáti učitelstva telocviku študovať druhý predmet na tejto fakulte.²²

²⁰ Rozbor a kritika niektorých učebníčkov pre gymnáziá a učiteľské akadémie podávam v knihe „Školská výchova za tzv. slovenského štátu“, str. 140—155.

²¹ Evanjelický učiteľ, r. VIII., 1943, č. 3, str. 50.

²² Päť rokov slovenského školstva 1939—1943, str. 293.

V školskom roku 1940/1941 zriadilo sa *cvičné gymnázium v Bratislave*. Utvorenie tohto nového typu gymnázia vyžiadala si potreba praktického metodického výeviku kandidátov profesúry. Už dávnejšie boli stažnosti na fakulty univerzít, ktoré pripravovali stredoškolských profesorov, že sa starajú iba o ich odborno-vedeckú prípravu, ale že úplne zanedbávajú ich praktickú prípravu. Stávalo sa, že do škôl prichádzali profesori bez akejkoľvek didakticko-metodickej pripravenosti na vyučovanie. V novozriadenom cvičnom gymnáziu mali konat poslucháči vyšších semestrov filozofickej a prírodrovodeckej fakulty násłuchy a výstupy, a tak mohli získať potrebné metodické základy vyučovania. Profesori cvičného gymnázia boli súčasne aj lektormi metodiky na univerzite pre tie predmety, ktoré vyučovali v gymnáziu.²³

Vládnúca trieda klérofašistickej slovenskej republiky pripravovala „reformu“, i na úseku *vysokoškolského vzdelávania žien*. Jej verní sluhovia pripravili „návrh vládneho nariadenia o dočasnej úprave štúdia žien na Slovenskej univerzite“. Podľa tohto návrhu mohol by študovať od školského roku 1941/42 na univerzite len obmedzený počet žien-poslucháčok, a to 50 na lekárskej fakulte, 30 na filozofickej, 15 na prírodrovodeckej; zo štúdia práv sa mali ženy úplne vylúčiť. Tento návrh vládneho nariadenia na obmedzenie štúdia žien na univerzite sa neuskutočnil pre veľký odpor pokrokovej časti slovenskej verejnosti, najmä učiteľov. Avšak aj toto stanovisko usvedčuje ľudácku buržoáziu z jej negatívneho postoja k vysokoškolskému vzdelávaniu žien.²⁴

Slovenská pedagogika v rokoch 1939 až 1945 v porovnaní s vývinom počas buržoáznej Československej republiky nezaznamenala nijaký pokrok. Poprední ideoľovia slovenského ľudáctva sa sice usilovali podriadiť pedagogiku svojim cieľom, ale veľmi sa im to nedarilo. Niektorí exponenti ľudáctva z radov učiteľov, stredoškolských profesorov, riaditeľov škôl a školských inšpektorov sa usilovali vychádzať školskej správe v ústrety pri pedagogickom odôvodňovaní školských reforiem. Niekoľkí sa orientovali i na fašistickú pedagogiku v hitlerovskom Nemecku. No niektorí slovenskí pedagógovia z radov učiteľov ani v tomto období nepodľahli nástrahám vládnúcej triedy a ak to bolo len trochu možné, vyjadrili svoje pokrovkové pedagogické náhlady i v pedagogickej tlači.

Mnohí pokrovkoví slovenskí učitelia sa v tomto čase smelo hlásili k **pedagogickému odkazu učiteľa národov Jana Amosa Komenského**, ktorého klérofašisti ako Čecha a príslušníka Jednoty českobratskej nemali v láske. Svedčia o tom články, ktoré napísali a uverejnili v roku 1942 pri príležitosti 350. výročia narodenia Komenského Ján Šamko (Pedagogický zborník, r. 1942), Ján Boča, Július Celder, Andrej Ottmár, Michal Pleško, Karol Rapoš a Dezider Urbánik

²³ Tamže, str. 226—227.

(Evanjelický učiteľ, r. 1942). Tieto články jednoznačne ukázali nielen vzťah týchto autorov ku Komenskému, ale i vzťah ďalších pokrokových slovenských učiteľov k nesmrteľnému pedagógovi. Pedagogické myšlienky učiteľa národov žili na Slovensku i ďalej, napriek neutešeným politickým pomerom. Pre naše učiteľstvo boli neraz vzpruhou a povzbudením, že preň raz nastanú lepšie časy.

Slovenskí učitelia a profesori pertraktovali pedagogické, školské a učiteľské problémy v svojich *spolkoch* (napríklad v Katolíckom učiteľskom spolku, Spolku evanjelických učiteľov, Spolku profesorov Slovákov a ī.) a v *učiteľských a pedagogických časopisoch*,²⁵ ako boli napr. Slovenský učiteľ, Slovenská škola, Zborník Spolku profesorov Slovákov, Nová škola, Evanjelický učiteľ, Pedagogický zborník a Slovenský pedagóg.²⁶

3. Kultúrna aktívita učiteľstva

Slovenské učiteľstvo vyvíjalo v rokoch 1939 až 1945 rozsiahlu kultúrnu činnosť. Aj v nových politických podmienkach pracovalo aktívne mimo školy, tak, ako to robilo už počas buržoáznej ČSR. Kultúrna aktívita slovenských učiteľov sa prejavovala v rozličných oblastiach života. Najviac sa prejavovala v osvetovej činnosti. Táto činnosť dostala definitívnu organizáciu zo strany klérofašistického štátu zriadením Osvetového ústredia pri Ministerstve školstva a národnej osvety v roku 1941. Osvetové ústredie pri MŠNO malo všetkých zamestnancov (prednosta a osvetových inšpektorov) z radov učiteľov a stredoškolských profesorov. Jeho poslaním bola organizácia ľudovýchovnej práce na Slovensku; malo kontrolný dozor nad podriadenými organizáciami, staralo sa o osvetovú činnosť všetkých spolkov a inštancií s kultúrnym a výchovným poslaním, vykonávalo hlavný dozor nad činnosťou verejných knižníc a kinematografov, staralo sa o spoluprácu s rozhlasom na povznesení ľudovej kultúry. Ďalej malo dozor nad vedením obecných kroník a pamätných kníh a nakoniec kontrolovalo mimoškolskú činnosť profesorov, učiteľov a úradníkov osvetovej činnosti.²⁷ Veľká časť obsahu tejto rozsiahlej mimoškolskej činnosti doliehala na plecia učiteľov a stredoškolských profesorov. Podľa výskumu o mimoškolskej ľudovýchovnej činnosti slovenských učiteľov jedného škôldozorného obvodu za prvý polrok 1943, ktorý vykonal Július Celder²⁸, 285 učiteľov zastávalo až 2 181 funkcií alebo činností, to znamená, že na jedného učiteľa padalo až 7,4 funkcií alebo činností. J. Celder ďalším výpočtom prišiel k veľmi zaujímavému zisteniu: za pol roka mimoškolskej osvetovej práce (24 týždňov)

²⁵ O učiteľských spolkoch a časopisoch z rokov 1939 až 1945 podrobnejšie hovorí v dosiaľ nepublikovanom rukopise „Dejiny školstva a pedagogiky na Slovensku“ (z roku 1967).

²⁶ „Slovenský pedagóg“ vznikol v roku 1944 zlúčením troch časopisov: Zborníku Spolku profesorov Slovákov, Slovenského učiteľa a Evanjelického učiteľa. Vyšiel len jeden zošit ako číslo 1 až 4. Slovenského pedagóga vydávala ústredná správa Združenia štátnych a verejných zamestnancov v Bratislave.

²⁷ Malý učiteľský zákonník, I. diel, str. 202.

²⁸ Ľudovýchovná osvetová práca učiteľov, Nová škola, r. IV., 1943/44, č. 9, str. 477–480.

spomínaných 285 učiteľov odpracovalo 67 156 pracovných hodín; na jedného pri-padlo 239 hodín (za pol roka), to znamená na týždeň priemerne 9 hodín!

Osvetová práca znamenala najmä pre svedomitých učiteľov, osobitne na dedinách, kde vlastne museli zastávať všetky neplatené funkcie, veľké pracovné zata-ženie a časové zaujatie. Takýmto iniciatívnym učiteľom neostával čas pre potrebný telesný a duševný odpočinok, lebo všetok voľný čas mali obsadený. Väčšina slo-venských učiteľov v rámci osvetovej práce šírila pokrokové myšlienky.

Popri tejto rozsiahlej osvetovej činnosti sa ešte niektorí učitelia venovali svojim osobitným záľubám, napríklad literárnej činnosti (napr. Jozef Horák, Mária Rázusová-Martáková a ī.), hudbe³⁰ (napr. Pavel Petrik, Štefan Moyzes, Peter Hýroš, Dundo Nágel, Koloman Orgonáš, František Dostálík, Tibor Andrašovan, Jozef Weber, František Melkovič a ī.) a výtvarnému umeniu³¹ (napr. Jaroslav Augusta, Eugen Kollár, Štefan Horváth, Alojz Struhár, František Studený a ī.).

4. Slovenskí učitelia v zahraničí

Hospodárska kríza počas buržoáznej ČSR, ako aj lepšie hospodárske a sociálne podmienky v niektorých štátach Európy alebo v zámorií priviedli tisíce príslušníkov slovenského národa k emigrácii. Vystahovalectvo slovenského ľudu má však hlbšie korene a my sa nimi nebudeme zaoberať. Chceme len upozorniť, že v dôsledku neutešených hospodárskych a sociálnych pomerov ešte pred rokom 1918, pred vznikom Československej republiky, ale aj neskôr sa vystahovali stáčiaci Slovákov do cudziny. V roku 1944 sa odhadoval počet Slovákov v európskom zahraničí na 1 390 000 a v zámorií na 820 000 (spolu 2 210 000). Hmotné a kultúrne pomery Slovákov v zahraničí boli rozdielne a naši krajania vo veľkej miere podľahli syste-matickému odnárodňovaniu. Preto bolo treba podniknúť aj na školskom a výchov-nom úseku veľa úsilia, aby Slováci mali aspoň minimálne možnosti vzdelávať sa v svojom materinskom jazyku.

Starostlivosť o školské a osvetové potreby Slovákov v cudzine prevzalo Minister-stvo školstva a národnej osvety v Bratislave do svojej správy 1. januára 1939 od Ministerstva školstva v Prahe. Niektoré slovenské ľudové školy a ich učiteľov v Rumunsku prevzalo 1. januára 1940 toto ministerstvo od Vedeckej spoločnosti pre zahraničných Slovákov v Bratislave.

Naši učitelia v slovenských zahraničných školách boli nielen učiteľmi školopovin-ných detí, ale boli skutočnými učiteľmi ľudu, lebo sa venovali aj kultúrnemu a spo-ľočenskému životu krajanov. Usporiadali pre nich jazykové a vlastivedné kurzy, prednášky, divadelné predstavenia, venovali sa zborovému spevu a hudbe.

Učitelia, ktorí boli vyslaní do slovenských škôl v zahraničí, boli pragmatikálnymi

³⁰ Pozri Zborník Ministerstva školstva a národnej osvety I. 1941—1942. Zostavila Re-dakčná komisia Ministerstva školstva a národnej osvety. Bratislava 1942. V tomto Zborníku sú mená všetkých učiteľov a profesorov, ktorí pôsobili na Slovensku v šk. r. 1941/42.

³¹ Pozri poznámku č. 30!

štátnymi zamestnancami. Ministerstvo školstva ich uvoľňovalo zo školských služieb Ľudáckej slovenskej republiky po dohode s Ministerstvom školstva toho štátu, do ktorého sa vysielali, a to obyčajne na jeden školský rok.

Pred vznikom klérofašistického slovenského štátu pôsobilo v slovenských ťažových školách zo Slovenska vyslaných, resp. podporovaných učiteľov: v Rumunsku 40, v Bulharsku 4 a 1 ev. a. v. farár, vo Francúzsku 2, v Belgicku 1 a v Argentíne 1.

Pre vojnové pomery neúčinkovali slovenskí učitelia v Belgicku a Francúzsku. Viedenským rozsudkom z roku 1938 pripadlo z Rumunska do Maďarska 20 slovenských ťažových škôl s 25 triedami a s 12 novými modernými školskými budovami.

Podľa neúplných informácií zo školského roku 1942/43 slovenskí učitelia účinkovali v zahraničí v týchto štátoch: v Argentíne 1, v Bulharsku 2 a v Rumunsku 27.³²

Záver

Z uvedených skutočností poznáme, aká je stručná história slovenského učiteľstva vo veľmi dôležitom, ale aj komplikovanom období našich najnovších dejín. Slovenské učiteľstvo, žijúce v ťažkých hospodárskych a politických podmienkach, ktoré sa vytvorili vznikom klérofašistického slovenského štátu, malo staženú svoju výchovno-vzdelávaciu prácu v škole, ale aj mimo školy. Aj napriek týmto objektívnym podmienkam, ktoré výrazne ovplyvňovali jeho činnosť, usilovalo sa v svojej väčšine plniť vznešené poslanie učiteľov a vychovávateľov školskej mládeže a širokých vrstiev slovenského ľudu — byť učiteľmi ľudu.

V našej štúdii sme poukázali, aké bolo sociálno-politicke postavenie slovenského učiteľa v spoločnosti tohto obdobia. Sledovali sme i problematiku školskej politiky a pedagogiky, najmä vzťah učiteľa k nim. V tejto oblasti bolo možné konštatovať veľkú aktivitu nášho učiteľstva, najmä jeho vzťah k školským reformám, ako i jeho snahu o vedeckú činnosť v pedagogike, jeho aktivitu v učiteľských spolkoch a časopisoch. Slovenské učiteľstvo aj napriek nepriaznivým pomerom doby vyvíjalo primeranú kultúrnu aktivitu, ktorá sa výrazne prejavovala najmä v osvetovej činnosti.

Slovenskí učitelia, hoci v skromnej mieri, ale predsa, pomáhali vo vojnovejch rokoch v eudzine v slovenských školách udržiať slovenské národné povedomie, pestovať slovenský jazyk, dejiny a kultúru.

Pre prácu slovenského učiteľstva nastali lepsie časy po oslobodení našej Česko-slovenskej republiky v roku 1945. Ľudovodemokratická a potom socialistická spoločnosť usilovali sa vytvoriť pre ich výchovno-vzdelávaciu prácu v škole i mimo-školskú činnosť čo najpriaznivejšie podmienky.

Recenzovali:
prof. dr. Ján Kotoč, CSc.
prof. dr. Vladimír Václavík

³² Päť rokov slovenského školstva 1939—1943, str. 132—134.

СТАТЬЯ ОБ ИСТОРИИ СЛОВАЦКОГО УЧИТЕЛЬСТВА В ПЕРИОД 1939—1945 ГОДОВ

В своей статье автор проводит анализ 1. социально-политической проблематики словацкого учительства, 2. проблематики политики в области обучения и педагогики, 3. культурной деятельности учителей и 4. деятельности словацких учителей за границей.

В первой части автор пишет о социальном положении словацких учителей в период второй мировой войны, когда в Словакии господствовала клерикально-фашистская буржуазия, возглавлявшая „кукольное“ государство, официально называемое Словацкой республикой. Социальное положение словацких учителей значительно ухудшилось. К ежемесячной зарплате учителям давались различные прибавки, целью которых было, хотя бы в некоторой степени, наладить соотношение между заработной платой и ростом цен товаров широкого потребления. Жилищные условия и питание словацких учителей находились в этот период на низком уровне. В 1943 году было установлено, что из 9672 учителей начальных школ лишь 1698 учителей жило в нормальных условиях, 1275 учителей жило в худших бытовых условиях, а 6699 учителей были без квартир.

Правительство так называемой „самостоятельной“ Словацкой республики была в начале поставлено перед необходимостью решить вопрос о безработице учителей, что было результатом притока учительских кадров с территории, занятой Венгрией. Автор пишет, что хотя некоторые представители словацкого учительства и сделали успешную карьеру, большинство из них осталось верными идеям гуманизма и прогресса. Клерикально-фашистское правительство преследуя передовых учителей, щедро вознаграждало прислужников своей антинародной, антинациональной политики. По распоряжению руководства школ учителя были обязаны принимать участие на занятиях закона божия и в отправлениях религиозных обрядов (культов). Клерикально-фашистское управление по делам школ проводило различные идеологические спецкурсы, а также съезда учителей средних школ, посвященные истории и географии страны. Такие съезды были проведены в 1940 году в Братиславе, Банской Бистрице, Жилине и Прешове.

В другой части своей статьи пишет о борьбе словацких учителей против фашизма. Он приводит примеры того, как передовые словацкие учителя работали в школах, как включались в подпольную деятельность и как в период Словацкого народного восстания с оружием в руках геройски боролись против гитлеровских аккупантов и их словацких приспешников.

Своей статье автор далее проводит разбор политики в области образования и педагогики. Он приводит факты, свидетельствующие о том, как клерикально-фашистская буржуазия, господствовавшая в то время, стремилась привести в жизнь школьные реформы в духе словацкого национального социализма. Передовые словацкие учителя, смело и открыто выступившие против этого, воспрепятствовали проведению этих реформ.

Словацкая педагогика в период существования клерикально-фашистской Словацкой республики не достигла никаких успехов, наоборот, по сравнению с годами буржуазной Чехословацкой республики в ее развитии был сделан шаг назад. Ведущие идеологии крепло-фашизма стремились подчинить педагогику своим целям, однако полностью осуществить это им не удалось. Многие прогрессивные педагоги смело выступили в этот период с поддержкой заветов Я. А. Коменского, о чем свидетельствуют некоторые статьи, опубликованные в 1942 году в журналах *Педагогический сборник* и *Учитель-евангелист*.

В третьей части своей статьи автор пишет о деятельности словацкого учительства в области культуры, нашедшей свое проявление, в первую очередь, в культурно-просветительной работе. Массово-просветительная деятельность была для учителей, серьезно относившихся к этой работе, и в первую очередь для деревенских учителей, где в большинстве случаев они занимали неоплачиваемые должности, большой нагрузкой, требую-

щей много времени и энергии. Многие словацкие учителя занимались литературной деятельностью, музыкой и изобразительным искусством.

Четвертая часть статьи посвящена словацким учителям, работавшим за границей. По подсчетам, относящимся к 1944 году, в европейских странах жило около 1 390 000 словаков, а в Америке 820 тысяч, что вместе составляло 2 210 000 человек. Перед возникновением клеро-фашистской Словацкой республики в словацких начальных школах работало следующее количество посланных или же поддерживаемых учителей: в Румынии 40, в Болгарии 4 и 1 протестанский священник, во Франции 2, в Бельгии 1, а в Аргентине 1. По неполным сведениям в 1942/43 учебном году за границей работало следующие количество учителей: в Аргентине 1, в Болгарии 2, а в Румынии 27.

В заключительной части своей статьи автор подводит итоги своего разбора и в заключение пишет, что более благоприятные условия для деятельности словацких учителей были созданы после освобождения Чехословацкой республики в 1945 году, после того, как народно-демократическое, а потом социалистическое общество осуществило необходимые мероприятия для их успешной воспитательно-образовательной работы как в школе, так и в массово-просветительских организациях.

Перевел: Т. Хомова

DER BEITRAG ZUR GESCHICHTE DER SLOWAKISCHEN LEHRERSCHAFT IN JAHREN 1939—1945

Im vorliegenden Artikel werden folgende Fragen behandelt die sozial-politische Situation der Lehrerschaft; Schulpolitik und Pädagogik; die kulturelle Aktivität der Lehrerschaft; slowakische Lehrer im Ausland.

Im ersten Teil der Studie erörtert der Autor die soziale Stellung der slowakischen Lehrerschaft in der Zeit des 2. Weltkrieges. In der damaligen Slowakischen Republik, unter der Herrschaft der vom Dritten Reich abhängigen Marionetten, welche die Politik des Klerikalfaschismus betrieben, hatte sich die Situation der slowakischen Lehrer verschlechtert. Obwohl sie Teuerungszulagen erhielten, wirkte sich die allgemeine Preiserhöhung auf ihr Einkommen sehr stark aus. Für Wohnung und Verpflegung war schlecht gesorgt so wurde im Jahre 1943 festgestellt, dass von 9472 Volksschullehrern 1698 eine angemessene Wohnung und 1275 eine nicht ganz entsprechende Wohnung, 6699 jedoch gar keine Wohnung hatten.

Die Regierung der „selbständigen“ Slowakischen Republik hatte anfangs Schwierigkeiten, jene Lehrer unterzubringen, die aus dem vom Ungarn Horthys besetzten Gebiet zugewandert waren. Es gab Lehrer, die sich den neuen Machthabern anschlossen und Karriere machten; die Mehrheit der Lehrer blieb jedoch den progressiven Ideen und dem Humanismus treu. Die fortschrittlichen Lehrer wurden vom faschistischen Regime verfolgt, jene Lehrer, welche die volksfeindliche und antinationale Politik unterstützten, wurden gefördert. Die Lehrer mussten der Verfügung der Schlußbehörde nachkommen und an religiösen Aktionen teilnehmen. Die Schulbehörde organisierte ideologische Kurse und heimatkundliche Arbeitstagungen für Mittelschulprofessoren (im Jahre 1940 wurden solche Tagungen in Bratislava, Banská Bystrica, Žilina und Prešov abgehalten).

Im folgenden Abschnitt berichtet der Verfasser über den antifaschistischen Kampf der Lehrer über ihre an den Schulen entfaltete Tätigkeit, über ihre Teilnahme an der illegalen Bewegung und am bewaffneten Kampf gegen die deutschen Okkupanten und ihre slowakischen Helfershelfer — am Slowakischen Nationalaufstand von 1944.

Der zweite Teil des Artikels ist der damaligen Schulpolitik und Pädagogik gewidmet. Es wurden Schritte zur Durchführung von reaktionären Schulreformen unternommen; einige von diesen wurden nicht verwirklicht, weil der fortschrittliche Teil der Lehrerschaft offen gegen sie auftrat.

Im Vergleich zur bourgeois Tschechoslowakischen Republik machte die Pädagogik in

der Slowakischen Republik einen Schritt zurück. Die Vertreter der faschistischen Ideologie waren bemüht, die Pädagogik für ihre Ziele zu nutzen; dies gelang ihnen jedoch nicht vollends. Mehrere fortschrittliche Lehrer bekannten sich mutig zum pädagogischen Erbe von J. A. Comenius; einige im Jahre 1942 in den Zeitschriften *Pedagogický Zborník* (Pädagogische Sammelschrift) und *Evanjelický učiteľ* (Evangelischer Lehrer) veröffentlichte Artikel liefern den Beweis.

Im dritten Teil des Beitrags schreibt der Autor über die von den slowakischen Lehrern entfaltete kulturelle Aktivität. Grosser Raum wurde ihr auf dem Gebiet der Volksaufklärung gegeben; gewissenhafte Lehrer, vor allem auf dem Lande, opferten ihr viel Zeit und Energie und übten viele der nicht honorierten Funktionen aus. Es gab auch Lehrer, die sich der Literatur, der Musik und den bildenden Künsten widmeten.

Der vierte Teil des Artikels befasst sich mit den im Ausland lebenden slowakischen Lehrern. Im Jahre 1944 wurde die Zahl der in europäischen Ländern lebenden Slowaken auf 1 390 000 und der in Übersee lebenden auf 820 000 geschätzt. Aus der Slowakei entsandte resp. von dort der Slowakischen Republik waren in Rumänien 40 Lehrer, in Bulgarien 4 Lehrer und 1 evangelischer Pfarrer A. K., in Frankreich 2 Lehrer, in Belgien und in Argentinien je 1 Lehrer tätig. Laut lückenhaften Aufzeichnungen hatte sich im Schuljahr 1942/43 ihre Zahl folgendermassen verringert: in Argentinien war 1 Lehrer, in Bulgarien waren 2 Lehrer und in Rumänien waren 27 Lehrer tätig.

Zusammenfassend stellt der Autor fest, dass sich nach dem Jahre 1945 in der Situation der slowakischen Lehrerschaft radikale Wandlungen vollzogen; in der befreiten Tschechoslowakischen Republik wurden für ihre erzieherische Tätigkeit in der Schule und ihre Teilnahme an der ausserschulischen Beschäftigung der Schüler günstige Bedingungen geschaffen.

Übersetzt von Dr. A. Fialová